

De zorgboerderij als zingevende gemeenschap

Een case-study aan de hand van de zingevingsaspecten van Christa Anbeek

In dit artikel doen de auteurs verslag van een kwalitatief onderzoek naar zingeving bij mensen die worden opgevangen op zorgboerderijen. Ze gebruiken hiervoor het dialogische zingevingsmodel van Christa Anbeek, omdat het taalgebruik in dit model aansluit bij de zinbeleving van deze doelgroep. Aan de hand van uitspraken van de deelnemers laten ze verbanden zien tussen de diverse elementen in de zinbehoefte en beleving van psychisch kwetsbare mensen.

Elise van Schaik, Arjan Braam en Christa Anbeek

'Dieren (...) geven je altijd dankbaarheid. (...) dieren die voelen het ook als je verdriet hebt (...) die kunnen je ook geen mening geven. (...) een beest die is altijd trouw.' Dit is een ervaring van Jesse,¹ een jongeman van 30 jaar. Jesse ontvangt dagbesteding op een zorgboerderij. Voor Jesse is de omgang met de dieren op de zorgboerderij een belangrijke bron van zingeving. Jesse heeft moeite met leren en kan niet meedoen aan het gangbare sociale en werkzame leven. Maar omdat zorgboerderij Weidelust haar dagindeling en takenpakket op Jesses hulpvraag kan aanpassen, heeft Jesse

hier alsnog een zinvolle arbeidsplek en sociale contacten gevonden. Rianne (24 jaar) heeft net als Jesse een licht verstandelijke beperking. Ook Rianne vindt bij zorgboerderij Weidelust sociale wederkerigheid en een vertrouwde omgeving. Zij vertelt: *'met mensen kunnen praten. (...) En soms knuffelen met een dier. (...) Ik heb hier dan wel eens gehad van "nou, het zit niet lekker met mij", dat je dan heel stil... Dan trekken ze mij er ook weer echt uit. (...) Het voelt voor mij als... ja, een tweede thuis eigenlijk.'* Uit de citaten blijkt dat Jesse en Rianne thema's van zingeving aanduiden in de gemeen-

schap (van mensen en in zekere zin ook van dieren) van de zorgboerderij. Hoe verhoudt zich deze zorgcontext tot onderzoek naar zingeving bij deelnemers met een psychische hulpvraag? Onder psychische hulpvraag wordt een hulpvraag met betrekking tot een mentale beperking en/of psychische stoornis volgens de DSM-classificatie verstaan.

Zorgboerderijen vormen een snel groeiend type zorgaanbieder (CBS, 2010; Bruin, Buist, Hassink & Verbeek, 2017). Enkele studies wijzen op de positieve effecten van de zorgboerderij voor zorgontvangers (Elings, 2011; Hassink, 2009). Dit artikel dient ter aanvulling van onderzoek naar deze groeiende zorgsector, en beoogt een verdere professionalisering daarvan, door inzicht te geven in de rol van zingeving in zorglandbouw. Het artikel is geschreven aan de hand van de masterthesis² van de hoofdauteur, aan de Universiteit voor Humanistiek. De thesis gaat over de mogelijke invloed van zorgboerderijen op de zinbeleving bij deelnemers met een psychische hulpvraag aan zorgboerderijen: welke zingevingsaspecten worden beïnvloed en wat zijn mogelijke verklaringen voor deze invloed? De thesis is een casestudy met een combinatie van theorie (literatuurstudie) en empirie. Het empirische deel bestaat uit analyse van meeloopdagen bij drie verschillende zorgboerderijen en zeven interviews met deelnemers met een psychische hulpvraag die dagbesteding ontvangen bij één van de drie onderzochte zorgboerderijen.

De vraag die wij in dit artikel onderzoeken, is: *‘(Hoe) komt zingeving naar voren in de dagelijkse praktijk van deelnemers aan de zorgboerderij? En welke rol speelt de zorgboerderij voor kwetsbare burgers?’* Het huidige artikel richt zich op niet religiegebonden zingeving. Omdat er nog weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar zorgboerderijen en niet religiegebonden zingeving in de zorg, draagt het onderzoek een exploratief karakter. Dit artikel start met een theoretische toelichting van de gekozen benadering van zingeving, de keuze voor de bij de onderzoeksgroep aansluitende zingevingsaspecten van Anbeek en de mogelijke waarde van de zorgboerderij voor zingeving. Hierna volgen de uitgangspunten voor het empirische onderzoek en de hier-

uit naar voren komende bevindingen. Ten slotte volgt een conclusie en een korte reflectie met aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

De zingevende mens

Het begrip zingeving – *meaningmaking, sensemaking* (Baumeister, 1991) – staat voor een fundamentele behoefte aan een betekenisvol, begrijpelijk leven waarbij sprake is van overstijging van het zelf, het moment of het alledaagse (Park, 2016; Van Praag, 1978). Bij een kwetsbare doelgroep met een psychische hulpvraag is deze zingeving wellicht van nog groter belang, omdat

Zorgboerderijen vormen een snel groeiend type zorgaanbieder

een gebroken levensverhaal en moeilijk meekomen in het gangbare sociale en werkzame leven kan leiden tot zinverlies. Volgens diverse auteurs is een geslaagde zingeving een richtinggevende kracht en heeft zingeving een positieve invloed op het geestelijk welzijn (Anbeek, 2003; Anbeek, 2013; Baumeister, 1991; Derkx, 2011; Park, 2010; Steger, Frazier, Oishi & Kaler, 2006; Van der Vaart, Arisse, Weijers & Van Elteren, 2015; Wijgergangs, Ras & Reijmerink, 2016).

Zingeving binnen dit onderzoek

Gekozen zingevingsbenadering

Zingeving laat zich op verschillende manieren uitleggen. Veel benaderingen zijn van filosofische, beschouwende aard. Omdat deze abstracte taal vermoedelijk ver af staat van de meer emotionele en alledaagse zinbeleving van deelnemers aan de zorgboerderij, is in dit onderzoek gekozen voor een aansluitende benadering van zingeving. Dit onderzoek gaat uit van de (onderling verwante) benaderingen van Anbeek (2013), Baumeister (1991), Derkx (2011) en Laccelle (2016), waarbij zingeving een uniek subjectief, dynamisch karakter heeft. Zingeving is een dialogisch en relationeel proces tussen de mens en diens omgeving: ervaringen kunnen iemands zingevingskader beïnvloeden (Alma & Smaling, 2010). Anbeek (2018) benadrukt naast het relationele aspect ook het narratieve aspect van zingeving:

door over onze ervaringen te spreken tegen anderen, verlenen wij er betekenis aan. In dit onderzoek wordt ervan uitgegaan dat zingeving een bijproduct of neveneffect van een activiteit is. Zingeving kan volgens Smaling (2011) daarom niet doelgericht nagestreefd worden. Wij kunnen wel de kans op een zinervaring vergroten, door er de voorwaarden voor te creëren. Maar de zinbeleving overkomt ons. Zingeving is derhalve een belangrijke toegift van een ervaring, die ons raakt en betekenis geeft aan gebeurtenissen.

Zingeving overkomt ons: het is een toegift

Gekozen zingevingaspecten

Behalve diverse benaderingen van zingeving, onderscheiden auteurs ook diverse zingevingaspecten.³ Tijdens de meeloopdagen en eerste twee interviews blijkt dat de deelnemers een emotionele en alledaagse zinbeleving hebben, zoals blijkt uit de citaten in de introductie. Anbeek (2013) heeft bij haar beschrijving van zingeving aandacht voor de relationele, emotionele en gelijkzinnige zinervaring. Haar zingevingaspecten zijn daarmee wellicht beter bruikbaar voor interviews met de deelnemers. Anbeek heeft zich laten inspireren door de christelijke dogmatiek en onderscheidt zeven aspecten van zingeving:

1. Wat essentieel en van uitermost belang is voor de persoon: 'Van uitermost belang'
2. Over onze verhouding tot de natuur: 'De natuur die wij zijn'
3. Wie wij als mens zijn en hoe wij ons dienen te verhouden tot onszelf en onze fysieke en sociale omgeving: 'De mens'
4. Hoe wij ons kunnen verzoenen met het onverzoenlijke, onvolmaakte of onomkeerbare in het leven: 'Het is zoals het is'
5. Wat ons troost of inspireert 'om op te staan en verder te gaan' (Anbeek, 2013, p. 161): 'Luchtigheid'
6. Hoe wij omgaan met onze eigen of andermans kwetsbaarheid: 'Gebroken gemeenschap'
7. Het verbeelden van en streven naar een toekomst, ondanks en vanuit onze kwetsbaarheid: 'Toekomst?'

Om het vermoeden te testen of Anbeeks taalgebruik beter aansloot bij de deelnemers, zijn bij de eerste twee interviews zowel vragen vanuit Anbeeks benadering als vanuit die van Derkx (2011) gesteld. Anbeeks benadering leverde rijkere antwoorden op en daarom zijn de overige vijf interviews afgenomen aan de hand van de zingevingaspecten van Anbeek.

Mogelijke rol van zorgboerderijen bij zingeving
Volgens Anbeek (2017) bieden traditionele religies van oudsher gemeenschapszin en een transcendent zingevingskader. Nu de rol van religies in het Westen afneemt en marktwerking een toenemende invloed heeft op een druk en individualistisch bestaan, zijn er nieuwe vormen van zingeving nodig. Volgens hoogleraar Kalsky (2012) is er een 'verlangen naar nieuwe vormen van verbondenheid, naar bezielde verbanden' (p. 8). Zorgboerderijen kunnen een dergelijke verbondenheid bieden. Met name voor de kwetsbare burger die moeite heeft om mee te komen in de huidige samenleving, biedt de zorgboerderij acceptatie van kwetsbaarheid, contact met andere (kwetsbare) mensen en met dieren, en een zinvolle dagbesteding. Het onderzoek richt zich op zorgboerderijen, omdat deze zorgsector een specifieke waarde zou kunnen hebben met betrekking tot zingeving.

De onderzoeksaanpak

Het onderzoek betreft een sociaalwetenschappelijke casestudy van de zinbeleving van deelnemers met een psychische hulpvraag aan drie verschillende zorgboerderijen.⁴ Er is gekozen voor kwalitatief onderzoek, vanwege de geschiktheid ervan voor het leren kennen van het subjectieve en belevingsgerichte 'perspectief van de onderzochte mensen' (Boeije, 2005). Selectiecriteria voor de zorgboerderijen vormden (1) het aanbieden van dagbesteding voor deelnemers met een psychische hulpvraag, (2) de aanwezigheid van een kwaliteitskeurmerk voor zorglandbouw, en (3) bereidheid tot deelname. Na een kennismakingsgesprek hebben de eigenaren van de drie zorgboerderijen (ook wel zorgboeren genoemd) ter bescherming van de privacy van de deelnemers, zelf deelnemers benaderd en zeven deelnemers beschikbaar gevonden voor de interviews. De geïnterviewde onderzoeksgroep bestaat uit

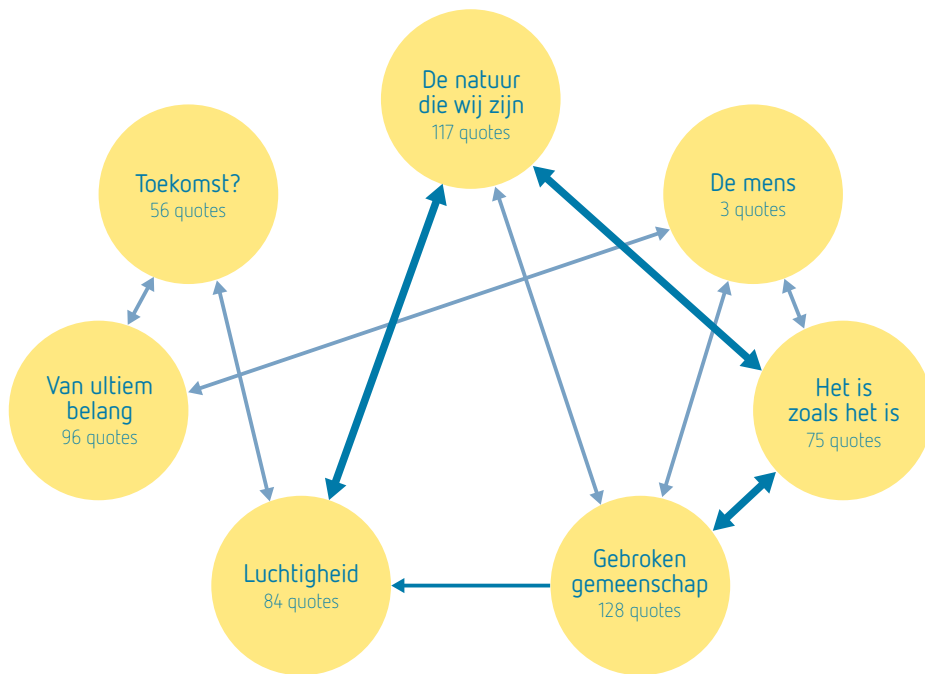

mensen die doordeweeks gedurende (een deel van de) reguliere werktijden op één van de drie zorgboerderijen verblijven, er ondersteuning krijgen en kunnen meehelpen met de dagelijkse werkzaamheden. Deze deelnemers kampen met diverse psychische klachten, waardoor tijdelijke of langdurige deelname aan het sociale leven, scholing en/of werkzame leven niet lukt. De onderzoeksgroep bestaat uit zowel mannen als vrouwen, met een leeftijd tussen 19 en 55 jaar. Ze zijn van Westerse afkomst, hebben een laag opleidingsniveau en geen betaald werk, en zijn niet religieus actief. De interviews zijn medio 2017 afgenomen, éénmalig per deelnemer, en duurden afhankelijk van de concentratiespanne en het begripsniveau van de betreffende deelnemer 1 tot 1,5 uur.

Er is gestart met het bijwonen van een gemiddelde werkdag bij alle onderzoekslocaties. Uit de veldnotities van deze werkdagen zijn verslagen gemaakt en zijn vragenlijsten voor de semi-structureerde diepte-interviews opgesteld. Na afname van twee interviews met vragen van zowel Anbeek (2013) als Derkx (2011) zijn de zingevingsaspecten van Anbeek als leidraad gekozen voor de overige vijf interviews. De oorspronkelijke volgor-

de van de zingevingsaspecten is gewijzigd, startend bij de persoonsgerichte vragen, naar vragen over troost en vervolgens toekomstperspectief. Tevens zijn de vragen enigszins aangepast voor gebruik in de onderzoeksgroep. Anbeek benadert de zingevingsaspecten vanuit zogenaamde contrastervaringen: positieve of negatieve ontregelende ervaringen die ons overkomen. Mogelijke contrastervaringen bij deelnemers zijn bij dit onderzoek buiten beschouwing gelaten, omdat dit een apart onderzoek vergt. De verslagen en interviewtranscripten zijn met het kwalitatieve data-analyseprogramma Atlas.ti via meerdere rondes aan de hand van systematische coderingen geanalyseerd: er zijn thema's of categorieën toegekend aan zinnen of woorden. De coderingen zijn vervolgens nader geabstraheerd tot hoofdcodes waarop de conclusies worden gebaseerd.

Om zingeving bij de deelnemers vanuit verschillende gezichtspunten in kaart te brengen, zijn in het kader van de masterthesis zowel deelnemers als zorgboeren geïnterviewd. Het huidige artikel beperkt zich, omwille van het overzicht, hoofdzakelijk tot de uitkomsten van de interviews met de deelnemers.

Figuur 1: Verbanden bij deelnemers van zorgboerderijen tussen de zingevingsaspecten volgens de benadering van Anbeek (2013)

Figuur 1 geeft weer hoe vaak de zingevingsaspecten in de zeven interviews als thema zijn genoemd (aantal quotes) en welke zingevingsaspecten de deelnemers vaak in relatie met elkaar noemen (de pijlen). Hoe vaker de verbanden uitgesproken werden, hoe dikker de pijlen zijn. Zo komt uit de woorden van de deelnemers naar voren dat omgang met eigen en andermans kwetsbaarheid (gebroken gemeenschap) voor hen vaak verband houdt met moeilijke of onveranderlijke situaties (het is zoals het is). Omgang met dieren (de natuur die wij zijn) speelt voor deelnemers een grote rol bij het kunnen omgaan met moeilijke situaties (het is zoals het is) en het vinden van troost of inspiratie (luchtigheid).

In de figuur valt op dat er veel onderwerpen zijn genoemd die vallen onder de zingevingsaspecten 'gebroken gemeenschap' (128 quotes) en 'de natuur die wij zijn' (117 quotes). Het gaat hier om een relationele zinbeleving, zoals het contact van de deelnemers met hun collega's of met de dieren op de zorgboerderij. De onderzoeksresultaten maken duidelijk waarom deze twee levensvragen kenmerkend zijn met betrekking tot zingeving bij de zorgboerderij. Ook het zin-

gevingsaspect 'van ulthiem belang' (96 quotes) is voor de deelnemers relationeel gekleurd. Veelal was het contact met de familie voor hen van ulthiem belang. Bij 'luchtigheid' (84 quotes) kwam het relationele zingevingskarakter naar voren in de troost die deelnemers ervaren in de omgang met collega's en dieren op de zorgboerderij.

Onderzoeksresultaten

Zingevingsaspecten en illustratieve quotes

Hieronder zijn de zingevingsaspecten van Anbeek (2013) vertaald naar de onderzoekscontext. Illustratieve quotes ondersteunen de resultaten. Per zingevingsaspect geven de deelnemers in diverse mate blijk van zinervaring.

- 1) 'De natuur die wij zijn': Hoe ervaren de deelnemers de natuur over het algemeen? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?

De deelnemers hebben een emotionele en relationele zinbeleving bij natuur. De groene ruimte en buitenlucht van de zorgboerderij vrolijkt hen op, geeft een gevoel van rust en vrijheid. Bij diverse behoeften ervaren deelnemers zin in

het contact met de dieren: deelnemers praten of knuffelen met dieren wanneer zij troost zoeken, stoeien met ze wanneer ze vrolijk zijn, zoeken de dieren op voor rust en ervaren er een welkome dankbaarheid en acceptatie van wie (en hoe) zij zijn. Hierdoor ontstaat het sterke verband in figuur 1 tussen 'de natuur die wij zijn', 'luchtigheid' en 'het is zoals het is'.

De quote van deelnemer Jesse (30 jaar, heeft speciaal onderwijs gevolgd, heeft een licht verstandelijke beperking en ontvangt dagbesteding bij zorgboerderij Weidelust) illustreert dit: *'Dieren die geven je altijd dankbaarheid. (...) Maar dieren die voelen het ook als je verdriet hebt. Als ik een dag heb dat ik moet huilen of ergens mee zit, dan voelen ze dat. (...) de beesten (...) die kunnen je ook geen mening geven. Dat is een mens. Die zegt van "oh jij doet dit niet goed" of beoordeelt je. En een beest die is altijd trouw.'*

Ze zoeken de dieren op voor rust en ervaren een welkome dankbaarheid

Denise, 'zorgboer' en eigenaresse van zorgboerderij De Lindenhof, bevestigt een dergelijke troostende ervaring voor deelnemers: *'(...) wij mensen hebben altijd de neiging om overal wat van te vinden en een oordeel ... en vooral heel veel tips en heel veel woorden (...) En aan de beesten kun je je verhaal vertellen (...) en dan doen ze hun kop op je en dan is het goed.'*

- 2) 'De mens': *Hoe omschrijven de deelnemers zichzelf? Wat is er voor hen nodig om te kunnen zijn wie ze willen zijn? Hoe willen de deelnemers zijn als persoon? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?*

Hoewel deelnemers ervaren dat hun zorgvraag hun functioneren in het sociale en werkzame leven bemoeilijkt, hebben zij een overwegend positief zelfbeeld. Bij existentiële kwesties zijn deelnemers minder geneigd hierover na te denken. Hun focus ligt eerder op een 'goede' daginvulling: een actieve en fysieke dagbesteding geeft voldoening en helpt hen in de omgang met existentiële kwesties.

De quote van deelnemer Jochum (25 jaar, heeft een beroepsopleiding gevolgd, een burn-out gehad en ontvangt dagbesteding bij zorgboerderij Zonnehoeve) illustreert dit: *'Dat zeg ik, ik heb niet overal antwoord op, maar ik ben wel bewust ermee bezig. Ik ben bewust elke dag bezig met een goede invulling, met vooral een goed begin zodat ik 's avonds altijd met plezier kan terugkijken op mijn dag, weet je wel. Dat ik voldaan kan terugkijken op mijn dag, in plaats van eh een dag op de bank liggen.'*

- 3) 'Het is zoals het is': *Hoe gaan de deelnemers over het algemeen om met iets dat in hun leven gebeurt of is gebeurd en onomkeerbaar is of anders is dan wat de deelnemers hadden verwacht of gewenst? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?*

Het ligt aan de aard van een gebeurtenis en het karakter van de deelnemers hoe zij op een moeilijke situatie reageren. Zo heeft Jesse moeite met de acceptatie van zijn onomkeerbare psychische kwetsbaarheid: *'Dat is eh zwaar. Ja (...) er zijn genoeg dingen wat in het leven beter had gekund. Ik baal er zelf ook van, van waarom heb ik niet verder gekund op school, waarom lukte het niet? (...) Je moet je erbij neerleggen. Dat ik niet ehm beter kon leren dan dat ik wou. (...) Maar ik wil wel verder, maar het gaat niet. Dan zegt mijn moeder altijd "je bent zoals je bent" (...) Ik denk altijd, het moet beter. (...) Ik heb nu gezegd van "dit kan je en meer gaat het ook niet worden."'* In een moeilijke situatie ervaren de deelnemers troost in de omgang met de dieren van de zorgboerderij. Hier komt het sterke verband in figuur 1 naar voren tussen 'het is zoals het is' en 'de natuur die wij zijn'.

- 4) 'Gebroken gemeenschap': *Durven de deelnemers zichzelf in hun kwetsbaarheid te tonen? Hoe gaan deelnemers om met het zien van kwetsbaarheid bij anderen? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?*

Het leren omgaan met eigen en andermans psychische kwetsbaarheid is een veel voorkomend thema. Hierin komt het sterke verband naar voren tussen 'het is zoals het is' en 'gebroken gemeenschap', weergegeven in figuur 1. Ongeveer de helft van de deelnemers geeft aan de eigen kwetsbaarheid, zoals verdriet, boosheid of onzekerheid, niet te tonen aan anderen. Bij familie tonen zij hun kwetsbaarheid eerder. Daarente-

gen zijn deelnemers wel bereid om hun collega's te helpen en leven zij mee wanneer collega's niet goed in hun vel zitten. Dit vermogen is echter afhankelijk van de mate waarin de deelnemer eigen en andermans kwetsbaarheid kan herkennen. Dit blijkt uit de situatie van deelnemer Leonard (55 jaar, is universitair opgeleid, heeft een autismespectrumstoornis, is hoogbegaafd en ontvangt dagbesteding bij zorgboerderij Zonnehoeve): *'Maar ik weet dat ik kwetsbaar ben. (...) en ik weet dat heel veel mensen mij daarop pakken, terwijl ik heb daar geen enkel verweer tegen. (...) ik weet niet hoe dat werkt. (...) wist ik dat maar, want dan (...) had ik mijn werk misschien ook nog wel kunnen houden.'*

5) *'Luchtigheid':* Wie of wat troost of inspireert de deelnemers over het algemeen om na een moeilijke gebeurtenis weer op te staan en verder te gaan? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?

Mijn moeder zegt: 'je bent zoals je bent'. Ik denk altijd 'het moet beter'

Diverse elementen van de zorgboerderij helpen de deelnemers om bij een moeilijke gebeurtenis weer op te staan en verder te gaan, zoals onder de mensen zijn, met collega's of de zorgboer praten, fysieke arbeid op de zorgboerderij of het praten of knuffelen met de dieren aldaar. Dit laatste wijst op het sterke verband tussen 'luchtigheid' en 'de natuur die wij zijn'. Zo vertelt Rianne (24 jaar, heeft speciaal onderwijs gevolgd en ontvangt vanwege een licht verstandelijke beperking dagbesteding bij zorgboerderij Weidelust): *'En dan ga ik naar de boerderij (...) en dan vrolijk je hier eigenlijk weer op. (...) toch weer onder de mensheid zijn. Toch bezig zijn met je handen. En toch met mensen kunnen praten. (...) En soms knuffelen met een dier. (...) Ik heb dan een eigen koe. Dus daar ga ik dan ook weleens heen. En daar zit ik dan, nou, een paar minuten.'*

6) *'Van ultiem belang':* 'Wat is over het algemeen het belangrijkste in het leven van de deelnemers, wanneer het erop aankomt? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?

Bij dit zingevingaspect wordt er eerder gesproken van een zinbehoefte dan van een zinbeleving. De deelnemers noemen zinbehoeften zoals contact met familie, een gezond leven, zich geaccepteerd en gewaardeerd voelen en een vertrouwde en overzichtelijke werkomgeving waar naar eigen kunnen en tempo gewerkt kan worden. De volgende illustratie is van deelnemer Daan (30 jaar, heeft middelbaar onderwijs gevolgd, heeft een autismespectrumstoornis en ontvangt dagbesteding bij zorgboerderij De Lindenhof): *'Familie (...) weet je, je hebt er maar één van. (...) En dat wil je gewoon niet kwijt. (...) En verder... een goeie thuis. (...) Goeie werkplek. Ja dat is het wel een beetje.'*

7) *'Toekomst?':* Hebben de deelnemers een doel dat zij nastreven in hun leven? Hoe komt dit terug op de zorgboerderij?

Hoewel deelnemers op diverse momenten met de zorgboeren doelen vaststellen voor de (nabije) toekomst, zoals het volgen van een opleiding tot elektricien, zijn de deelnemers zelf meer gericht op het huidige moment. De zinbeleving is daarom te vinden in het huidige moment. Dit illustreert Django (33 jaar, heeft speciaal onderwijs gevolgd, heeft een licht verstandelijke beperking en ontvangt dagbesteding bij zorgboerderij Weidelust): *'Ehm... niet echt. Hier ben ik al vrij lang met m'n werk, dus... dus ja, ik heb het fijn op mijn werk.'*

'Thuis voelen'

Bij de interviews zeggen de deelnemers regelmatig zich thuis te voelen op de zorgboerderij. Dit is een belangrijke extra bevinding, omdat zingeving in dit thema het duidelijkst naar voren komt. Het 'thuis voelen' is een extra bevinding bij het huidige onderzoek, maar kan vanwege zijn relatie met meerdere zingevingaspecten van Anbeek (2013) niet als volledig nieuw zingevingaspect aangemerkt worden.

De deelnemers voelen zich thuis doordat zij zich welkom en geaccepteerd voelen door de mensen én dieren op de zorgboerderij. Zij kunnen zonder oordeel aan de ander of het andere verschijnen zoals zij zijn, inclusief hun kwetsbaarheid. Om deelnemer Daan te citeren: *'Ik ga nooit met tegenzin hierheen. (...) Ja, ik voel mij hier wel een soort van thuis. (...) Weet je, je mag jezelf zijn hiero. (...) Als*

je sommige dingen niet kan of minder kan, dan hoef je die in principe niet te doen. Of je leert het. Het zich thuis voelen houdt verband met meerdere zingevingsaspecten: de ervaren prettige verbinding met de dieren op de zorgboerderij ('de natuur die wij zijn'), een vertrouwde omgeving waarin de deelnemer zich geaccepteerd voelt en leert omgaan met de psychische kwetsbaarheid, binnen een eveneens kwetsbare groep ('gebroken gemeenschap'), het troostende effect van zich thuis voelen ('luchtigheid') en het belang van zich op hun gemak voelen op de zorgboerderij ('van uitiem belang'). Wellicht ligt de kracht van de zorgboerderij met betrekking tot zinbeleving in het kunnen scheppen van een dergelijk thuisgevoel bij deelnemers.

Conclusie

Voordat wij komen tot een conclusie is het belangrijk op te merken dat uit meerdere uitspraken van de deelnemers blijkt dat er al voorafgaand aan het interview sprake is van zinbeleving, vanwege de 'geraaktheid' die in de uitspraken naar voren komt. Niettemin vermoedt de hoofdauteur dat de deelnemers tevens betekenis verlenen aan hun ervaring *tijdens* de dialoog van het diepte-interview. Dit wijst op het dialogische aspect van zingeving.

De kracht van de zorgboerderij is het scheppen van een thuisgevoel

In de inleiding is het relationele aspect van zingeving benadrukt. Bij de deelnemers blijkt dat de relationele zinbeleving een belangrijk aandeel heeft. Overeenkomstig de verwachting van de onderzoekers is zingeving voor deelnemers een concrete en emotionele, alledaagse beleving. Uit de interviews komt zingeving niet bij alle zingevingsaspecten van Anbeek (2013) even sterk naar voren. De belangrijkste zingevingsbronnen bij de zorgboerderij behelzen de omgang met de dieren, collega's, fysieke arbeid of het zich thuis voelen op de zorgboerderij.

De zorgboerderij biedt kwetsbare burgers een kans op een bepaalde vorm van deelname aan het sociale en werkzame leven. De zorgboerderij biedt een veilige, waarderende en geborgen sociale context van mens en dier. Deze gemeenschap vormt een steun voor deelnemers, zowel in voorals tegenspoed. Onder begeleiding van de zorgboer kan een deelnemer de eigen capaciteiten en grenzen ontdekken bij het leveren van een bijdrage aan het arbeidsproces op de zorgboerderij. De 'gebrokenheid' van de deelnemer vormt er geen uitzondering en wordt geaccepteerd, want de overige deelnemers hebben ook een bepaalde mate van 'gebrokenheid'. De zorgboerderij draagt bij aan de waardigheid en zingeving van een kwetsbare doelgroep. Zorgboerderijen creëren zodoende de voorwaarden voor een zingevende gemeenschap en veilig tweede thuis voor kwetsbare burgers.

Aanbevelingen

Voor vervolgonderzoek strekt het tot aanbeveling om aandacht te hebben voor de belevingsgerichte, emotionele en relationele componenten van zingeving. Met name bij kwetsbare burgers kunnen deze componenten van zingeving een grote rol spelen. In het huidige onderzoek is de rol van contrastervaringen niet meegenomen. Contrastervaringen behoeven nog nadere operationalisering. De hoofdauteur beveelt verder een grotere onderzoekspopulatie aan, om tot meer gefundeerde resultaten te komen. Wat tevens aandacht verdient is het feit het onder woorden brengen van zinbeleving die zinbeleving kan stimuleren. Dit kan met dialogische interventies nader geëxploreerd worden.

Elise van Schaik is geestelijk verzorger, intern begeleider van mensen met een arbeidsbeperking (Rijkswaterstaat) en heeft een coachpraktijk (Tijd voor Zin); info@tijdvoorzin.nl

Arjan Braam is psychiater (Altrecht) en bijzonder hoogleraar levensbeschouwing en psychiatrie (Universiteit van Humanistiek); a.braam@altrecht.nl

Christa Anbeek is bijzonder hoogleraar remonstrantse theologie en doceert spiritual care (Vrije Universiteit); c.w.anbeek@vu.nl

Literatuur

- Alma, H., & Smaling, A. (red.) (2010). *Waarvoor je leeft: Studies naar humanistische bronnen van zin*. Amsterdam: SWP.
- Anbeek, C. (2003). *Zin in Zen*. Rotterdam: Asoka.
- Anbeek, C. (2013). *De berg van de ziel: Persoonlijk essay over kwetsbaar leven*. Utrecht: Ten Have.
- Anbeek, C. (2017). World-viewing dialogues on precarious life. The urgency of a new existential, spiritual, and ethical language in the search for meaning in vulnerable life. *Essays in the Philosophy of Humanism*, 25(2), 171-186.
- Anbeek, C. (2018). Kwetsbaarheid als bron van geloof, hoop en liefde. Ontwikkeling van een dialoogspel. *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging*, 21(91), 12-20.
- Baumeister, R. (1991). *Meanings of Life*. New York: The Guilford Press.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- De Bruin, S., Buist, Y., Hassink, J., & Verbeek, H. (2017). *Onderzoek toont vele mogelijkheden van zorgboerderijen*. Verkregen op 1 juli 2018 van www.zorgvisie.nl/ onderzoek-toont-vele-mogelijkheden-van-zorgboerderij.
- Derkx, P. (2011). *Humanisme, zinvol leven en nooit meer 'ouder worden'. Een levensbeschouwelijke visie op ingrijpende biomedisch-technologische levensverlenging*. Brussel: VUBPress.
- Elings, M. (2011). *Effecten van zorglandbouw. Wetenschappelijk onderzoek naar de meerwaarde van zorgboerderijen voor cliënten*. Amersfoort: Wilco.
- Hassink, J. (2009). *Zorgboeren dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International BV.
- Kalsky, M. (2012). *Maak het verschil! Over religieuze diversiteit en het verlangen naar een nieuw wij*. Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Laceulle, H. (2016). *Becoming Who You Are: Aging, self-realization and cultural narratives about later life*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Park, C.L. (2010). Making sense of the meaning literature. An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136, 257-301.
- Park, C.L. (2016). Distinctions to promote an integrated perspective on meaning. Global meaning and meaning-making processes. *Journal of Constructivist Psychology*, 30(1), 14-16.
- Praag, J. van (1978). *Grondslagen van Humanisme*. Amsterdam: Boom.
- Schuhmann, C., & van der Geugten, W. (2017). Believable visions of the good. An exploration of the role of pastoral counselors in promoting resilience. *Pastoral Psychology*, 66, 1-14.
- Schaik, E. van (2017). *Zingeving op de zorgboerderij. Een casestudy bij drie zorgboerderijen naar de mogelijke invloed van de zorgboerderijen op de zingeving bij deelnemers met een psychische hulpvraag*. Utrecht: Universiteit van Humanistiek.
- Smaling, A. (2011). Zingeving 'als effect van' en 'als toegift bij' humanisering. In: H. Alma & G. Lensvelt-Mulders (ed.), *Waardevolle wetenschap. Zingeving en humanisering in het wetenschappelijke onderwijs*, pp. 23-33. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Steger, M.F., & F. Martela (2016). The three meanings of meaning in life. Distinguishing coherence, purpose, and significance. *The Journal of Positive Psychology*, 11(5), 531-545.
- Steger, M.F., P. Frazier, S. Oishi & M. Kaler (2006). The meaning in life questionnaire. Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80-93.
- Vaart, W. van der, E. Arisse, C. Weijers, A. van Elteren (2015). *Een exploratie van inhoud en methoden voor een kwaliteitsstandaard 'Omgaan met levensvragen in de langdurige zorg voor ouderen': De tweede onderzoeksfase*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Wijgergangs, L., T. Ras, W. Reijmerink (ed.) (2016). *De mens centraal. ZonMw-signalement over Zingeving in zorg*. S.l.: Quantes.

Noten

1. Alle namen van mensen en zorgboerderijen in dit artikel zijn om privacyredenen gefingeerd.
2. De thesis is online gepubliceerd op <http://repository.uvh.nl/uvh/handle/11439/2955>.
3. In de thesis worden diverse auteurs aangehaald.
4. De deelnemende zorgboerderijen zijn qua zorgaanbod klein tot middelgroot. De zorgboerderijen liggen in de provincie Utrecht (melkveebedrijf en zorgboerderij Weidelust en melkveebedrijf en zorgboerderij De Lindenhof) en de provincie Noord-Brabant (manege en zorgboerderij Zonnehoeve). De namen van de zorgboerderijen zijn gefingeerd.